

פתרון הבחינה בהיסטוריה א', 1 יח"ל

שאלונים: 220,22105

מוגש על-ידי: נעמי בלנק

מורה להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

פרק ראשון - יחידת מבוא: 1870-1920

(הערה: על הנבחרים היה לענות על שלוש מהשאלות 1-5)

פתרון שאלה מספר 1

השינויים שחלו בחברה היהודית באירופה בין השנים 1870 - 1920:

שינוי בתחום המעמד החוקי - משפטי

לקראת סוף המאה ה-19 ניתנה ליהודים במערב אירופה אמנציפציה חוקית: שוויון זכויות פוליטי ומשפטי. מעמדו המשפטי והחוקי של היהודי כפרט הפך שווה למעמד האזרחים הלא יהודים. האמנציפציה אפשרה לכל אדם ללא קשר לדתו, לקבל הזדמנויות שוות בכל תחום כמו עבודה, מגורים, לימודים וכולי. הודות לכך, החלו היהודים להשתלב במסגרות כלכליות קפיטליסטיות, והם בלטו בפיתוח התעשייה, במערכת הבנקאית ובמקצועות חופשיים. לאמנציפציה היה ממד נוסף. תפקיד הקהילה היהודית נחלש, המעמד הציבורי של היהדות הצטמצם, והדת הפכה לעניינו הפרטי של היחיד ולא מאפיין לאומי. במזרח אירופה, לעומת זאת, לא קיבלו היהודים שוויון זכויות, וחלקם הגדול המשיך לשמור על המסורת היהודית. יוצאי הדופן היו בקרב חילונים תומכי תנועת ההשכלה ובקרב צעירים ציוניים או מהפכניים.

צרפת הייתה המדינה הראשונה שהעניקה אמנציפציה ב-1791. המדינה המודרנית עצמה בצרפת לאחר המהפכה הצרפתית העניקה שוויון לכל האזרחים בפני החוק כיחידים, אך לא הכירה בהם כלאום. ממחצית המאה ה-19 הצטרפו מדינות נוספות לתהליך והעניקו אמנציפציה ליהודים. האמנציפציה התקבלה בקרב היהודים בהתלהבות, והובילה לניסיונות השתלבות בחברה הסובבת אותם. היהודים האמינו ששוויון הזכויות יאפשר להם להישפט לפי ערכם כבני אדם ללא כל קשר למוצאם או לדתם.

שינויים בתחום הכלכלה

האמנציפציה במערב אירופה פתחה בפני היהודים אפשרויות כלכליות חדשות. היא אפשרה ליהודים רבים להגר מארצות נחשלות במזרח אירופה, שבהן הסיכוי להתפתח נמוך, אל ארצות מערביות מפותחות. התאפשרה הגירה מהכפר אל העיר, היהודים יכלו לרכוש מקצוע והשכלה אקדמית, לקחת חלק בפעולות של מסחר מודרני וبنקאות, בתעשייה ובמקצועות חופשיים, בעיתונות ובאמנויות ואף בעמדות בכירות בצמרת המדינה. משקלם של היהודים במקצועות חופשיים מסוימים כמו רפואה, עיתונות ועריכת דין היה רב במיוחד, הרבה מעבר למשקלם באוכלוסייה. כך החלה לצמוח בורגנות יהודית, בתוך הבורגנות הכללית. התקדמותם הייתה מהירה, ומספר היהודים שלקחו בה חלק היה גדול יחסית למספרם באוכלוסייה. דוגמה להצלחה כלכלית היא מעמדה של **משפחת רוטשילד**. מוצאה של המשפחה בגרמניה, ענפים שונים של המשפחה התיישבו בבירות אירופה, והקימו רשת ענפה של בנקאות, השקיעו במסילות ברזל, בנפט ובמכרות. בלונדון ובפריז הוענקו לבני רוטשילד תוארי אצולה, הם נבחרו לפרלמנט, ומילאו תפקידים מכריעים בפיתוח הכלכלה. שמם נקשר בהצלחה כלכלית ענפה חובקת עולם. עובדה זו עוררה הערצה, אך גם קנאה ופחד מפני "העוצמה היהודית".

פתרון שאלה מספר 2

המאפיינים של המושבה

בני העלייה הראשונה רכשו קרקעות בארץ ישראל, והקימו מושבות חקלאיות ראשונות. צורת ההתיישבות המקובלת בתקופת העלייה הראשונה הייתה **מושבה** (קולונייה), שמרכזה הוא עבודה חקלאית. לכל איכר היה משק פרטי בבעלותו, שהתבסס בעיקר על ענף אחד (מטעים או פלחה), ואת האדמה עיבדו בעזרת פועלים שכירים. במושבה פעלו מוסדות ציבור משותפים כמו בית כנסת ובית ספר. חלק מהמושבות זכו לתמיכתו של הברון **אדמונד דה רוטשילד**.

פתח תקווה הייתה דגם להתיישבות מסוג זה, ובשל ייחודה וראשוניותה גם זכתה לכינוי "**אם המושבות**" (על אף שהייתה המושבה החמישית שהוקמה). ייחודה של פתח תקווה:

- א. חלקות קרקע גדולות לעיבוד חקלאי.
- ב. ארגון המושבה על ידי בעלי אדמות אמידים שהעסיקו עובדים שכירים.
- ג. פתח תקווה שילבה בין בני "היישוב הישן" לבני "היישוב החדש".
- ד. חלק מהמתיישבים היו בעלי הכשרה חקלאית.

המושבה הראשונה שהוקמה הייתה **ראשון לציון**, ואחריה **ראש פינה**, **זיכרון יעקב**, **יסוד המעלה** ו**פתח תקווה**.

פתרון שאלה מספר 3

"תוכנית באזל" הגדירה את מטרת הציונות :

"הציונות שואפת להקים לעם ישראל בית מולדת בארץ ישראל המובטח על פי משפט הכלל".

"תוכנית באזל" הגדירה את מצעה של התנועה הציונית ואת האמצעים להשגת מטרותיה :

א. פיתוחה של ארץ ישראל על ידי יישובה ביהודים עובדי אדמה ובעלי מלאכה העוסקים במשלח יד, ביטוי לציונות המעשית של "חובבי ציון".

ב. ארגון היהדות כולה וליכודה במפעלים יעילים, מקומיים וכלליים, בהתאם לחוקי כל ארץ וארץ.

ג. הגברת הרגש הלאומי-היהודי וההכרה הלאומית היהודית, ביטוי לציונות הרוחנית.

ד. פעולות הכנה כדי להשיג הסכמות של הממשלות, הסכמות שיש צורך בהן, כדי להשיג את מטרת הציונות, ביטוי לציונות המדינית.

בקונגרס הציוני הראשון ובקונגרסים שבאו אחריו התקבלו מספר החלטות מעשיות-ארגוניות שהיו חשובות להמשך דרכה של התנועה הציונית :

הוחלט על הקמת גוף בשם **ההסתדרות הציונית**. גוף שיאגד בתוכו את כל הארגונים הציוניים הפעילים בקהילות היהודיות.

הוחלט על הקמת מוסדות מממנים ומוסדות מיישבים.

מוסדות ההסתדרות הציונית יעסקו במימון פעולות התנועה ובהתיישבות בארץ ישראל :

קרן היסוד. תספק מימון לעלייה ולהתיישבות יהודית בארץ ישראל.

אוצר התיישבות היהודים. בנק ציוני המשמש אמצעי לפעולות מדיניות-כלכליות של ההסתדרות הציונית.

בנק אנגלו-פלשתינה. מוסד כספי לפעילות ההסתדרות הציונית בארץ ישראל. כפוף לאוצר התיישבות היהודים.

הקרן הקיימת לישראל. תרכוש אדמות בארץ ישראל ותהפוך אותן לאדמות הלאום היהודי.

המשרד הארצישראלי. ייצג את ההסתדרות הציונית בארץ ויסייע בארגון תוכניות ההתיישבות ויישומן.

חברת הכשרת היישוב. תרכוש קרקעות גם בשביל הקרן הקיימת לישראל.

פתרון שאלה מספר 4

במהלך המלחמה עמדה התנועה הציונית בפני מספר שאלות והתלבטויות:
איך לשמור על אחדות התנועה. ולהמשיך לקדם את האינטרסים של העם היהודי בזמן מלחמה?
האם לתמוך פוליטית באחד הצדדים, או לנקוט קו מדיני-ניטרלי עד סוף המלחמה?
האם תמיכה פוליטית חד צדדית לא תפגע ביהודים הנמצאים במדינות יריבות, כולל היישוב היהודי בארץ ישראל? והאם עמדה ניטרלית לא תתפרש כוויתור על התביעות הציוניות בפני ועידת השלום שתתכנס בסוף המלחמה?
בין מנהיגי התנועה הציונית היו רבים שתמכו בקו פרו-גרמני משיקולים שונים. יהודי רוסיה קיוו שניצחון גרמני יפיל את הצאר הרוסי, וישים קץ למדיניותו האנטישמית. בארץ ישראל קיוו כי גרמניה תשפיע על תורכיה, ותמנע מדיניות הפוגעת ביישוב היהודי בארץ ישראל.
לעומתם, היו מי שטענו כי יש לנקוט קו פרו-בריטי מתוך הנחה כי "מדינות ההסכמה" ינצחו במלחמה, וארץ ישראל תהיה נתונה להשפעה בריטית. תומכים נלהבים בקו זה היו **חיים ויצמן ונחום סוקולוב** שבעיצומה של המלחמה פתחו במשא ומתן דיפלומטי עם הבריטים, על הכרה בריטית בזכותו של העם היהודי לשוב ולהתיישב בארץ ישראל ולהקים בה את מדינתו.
התנועה הציונית קיבלה החלטה לנקוט במדיניות ניטרלית ולחכות לתוצאותיה הסופיות של המלחמה כדי לא להופיע כתנועה הנוקטת עמדה או תומכת באחד מן הצדדים.
יוסף טרומפלדור וזאב ז'בוטינסקי נקטו אף הם קו פרו-בריטי, והציעו לבריטים להקים **גדודים עבריים** שיסייעו במלחמה על כיבוש ארץ ישראל מידי התורכים. הנחתם הייתה כי זו שעה היסטורית לעם היהודי, ולכן אין "לשבת על הגדר" אלא לנקוט עמדה מעשית, שתסייע בהשגת מטרותיה של התנועה הציונית בתום המלחמה. גדוד עברי שיילחם בתורכיה המתפוררת במסגרת בריטית, וישפוך את דמו על כיבוש ארץ ישראל, יקנה לתנועה הציונית זכות מוסרית לתבוע זכויות בארץ ישראל לעם היהודי.

פתרון שאלה מספר 5

האינטרסים של בריטניה לפרסם את הצהרת בלפור:

א. "הצהרת בלפור" נועדה **בראש ובראשונה לשרת את האינטרסים של בריטניה במזרח התיכון כנקודה אסטרטגית חשובה**. ארץ ישראל עשויה לשמש בסיס צבאי ימי מצוין לאימפריה הבריטית, ובסיס אסטרטגי בימי מלחמה ובימי שלום.
בקרבת ארץ ישראל עברו שתי דרכים חשובות למושבה הבריטית החשובה בעיני הבריטים, הודו. דרך אחת עברה בתעלת סואץ והדרך האחרת עברה בסוריה, בעיראק ובמפרץ הפרסי.
השליטה באזורים אלה תסייע לבריטים בשליטתם בהודו.

ההצהרה תשחרר את הבריטים מכל מחויבות להסכם סייקס פיקו שחתמו עם הצרפתים. ההסכם חילק את אזור המזרח התיכון בין צרפת לבריטניה, שכן הן הצרפתים והן הבריטים מעוניינים באחיזה באזור. אזור סוריה, לבנון וצפון ארץ ישראל (עד עכו) היו אמורים להיות בחסות צרפתית, ואילו אזור ארץ ישראל, ירדן ועיראק בחסות בריטית. בריטניה שהייתה מעוניינת בצמצום השטחים הצרפתיים ובהרחבת השטחים הבריטיים, הניחה כי גישה ציונית פרו-בריטית תאפשר את צמצום של השטחים הצרפתיים באזורים הצפוניים של ארץ ישראל. במסגרת הניסיונות של הבריטים לקדם את האינטרסים שלהם באזור, החלו מגעים גם עם הערבים. ב-1915 נשלחו **איגרות מק מהון** (הנציב הבריטי במצרים), שבהן התחייבו הבריטים להכיר בעצמאות לערבים בשטחי האימפריה התורכית, אם ימרדו בתורכים. הערבים הניחו כי הכוונה גם לשטחי ארץ ישראל, על אף שבאיגרות נאמר במפורש כי הכוונה רק לשטחים ערביים שממערב לדמשק.

ב. **רצונה של בריטניה בשליטה באזורים חשובים במזרח התיכון, וביניהם ארץ ישראל, עלול להתפרש כאימפריאליזם בריטי.** בתקופה שבה מעלה נשיא ארצות הברית את עקרון "ההגדרה העצמית" לעמים השונים, על בריטניה למצוא הסבר לרצון שלה לשלוט בארץ ישראל ועל עמי המזרח התיכון. כך תתפרש "הצהרת בלפור" ברובד הבינלאומי, כחסות בריטית חיובית שאינה אימפריאליסטית, אלא תומכת בהגדרה עצמית לעמים באזור ומקדמת אותה. הצבא הבריטי יופיע כ"צבא משחרר" ולא כ"צבא כובש".

ד. **הממשלה הבריטית קיוותה גם לרכוש את אהדת יהודי ארצות הברית,** כדי שהללו ישפיעו על הממשל האמריקאי לסייע לבריטניה במלחמה.

ה. **הבריטים היו מודאגים מהמתרחש ברוסיה בעקבות המהפכה הבולשביקית,** ובעיקר מנטישת המערכה מצד רוסיה שהייתה כאמור חלק ממדינות ההסכמה. במתן ההצהרה קיוו הבריטים לשכנע את מנהיגיה החדשים של רוסיה, שרבים מהם היו יהודים, לחדש את הלחימה, או לפחות להימנע מהסכם נפרד עם גרמניה.

התשובות לכל השאלות בפרק זה מצויות בספרה של נעמי בלנק, "לאומיות

וציונות", עמודים: 26 – 28, 61 – 62, 71, 107 – 108

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
אֱלֹהֵינוּ יְהוָה

פרק שני - בניין הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל והיחסים בין יהודים, ערבים ובריטים בין שתי מלחמות עולם

(הערה: בפרק זה על הנבחנים לענות על שאלות באחת משתי אפשרויות: אפשרות א' או אפשרות ב')

אפשרות א'

(על הנבחנים היה לענות אל אחת משאלות הנושא של שנות ה-20 (שאלות 6-7), ועל שתיים משאלות הגישור על שנות ה-30)

פתרון שאלה מספר 6 סעיף א'

הסיבות לעליית יהודים לארץ ישראל בשנות ה-20 – עלייה שלישית:

א. **המצב הפוליטי, החברתי והכלכלי ברוסיה.** ב-1917 התחוללה ברוסיה המהפכה הקומוניסטית. בעקבות המהפכה פרצה ברוסיה "מלחמת אזרחים", בין תומכי המשטר הקומוניסטי "האדומים" ובין מתנגדיו "הלבנים". המהפכה ומלחמת האזרחים גרמו שפיכות דמים, הרס קהילות יהודיות וסבל גדול ליהודים. יהודים רבים הצטרפו לשורות הקומוניסטים, והאמינו ברעיונותיהם. היהודים קיוו כי המהפכה תהפוך את רוסיה למדינה סוציאליסטית-שוויונית, שתשפר גם את מצבם. "הלבנים", מתנגדי המהפכה, התייחסו ליהודים כתומכי המשטר החדש, רדפו אותם, ביצעו פוגרומים קשים ביהודים, וגרמו הרס של קהילות יהודיות רבות. גם בתום מלחמת האזרחים לא השתפר מצבם של היהודים. השלטון הקומוניסטי החדש רדף יהודים-ציונים, והתייחס אליהם כאויבי המהפכה. יחסו של השלטון החדש והאכזבה מהתנפצותו של החלום הסוציאליסטי גרמו לרבים להגר מרוסיה, כדי לנסות להגשים את רעיונותיהם הסוציאליסטיים במקום אחר.

ב. **עקרון "ההגדרה העצמית" עורר תקוות בקרב היהודים.** בתום מלחמת העולם הראשונה התכנסו מדינות העולם כדי לחתום על הסכמי שלום, שיבטיחו את העולם מפני מלחמה עולמית נוספת. הסכמי השלום הכירו בזכותם של העמים להגדרה עצמית. עקב כך קמו באירופה עשר מדינות חדשות, ובכולן גברה תחושת הלאומיות. גם היהודים היו שותפים לתחושות לאומיות אלה, ועקרון "ההגדרה העצמית" עורר גם אצל היהודים תקוות וציפיות לשינוי במעמדה של הציונות, והכרה בשאיפותיה להקמת מדינה יהודית.

ג. "הצהרת בלפור". חלק גדול מהציפיות התעורר בעיקר לאחר שבריטניה כבשה את ארץ ישראל, ופרסמה את "הצהרת בלפור". ההצהרה הייתה בעיני היהודים מעין צ'רטר, שניתן לעם היהודי על ידי מעצמה גדולה וחשובה השולטת בארץ ישראל. רבים היו משוכנעים כי בריטניה תסייע במהרה ליישוב היהודי בארץ ישראל להקים מדינה יהודית, ועלו לארץ להשתתף בהגשמת חלום בניית הארץ ובהגשמת רעיונותיהם הסוציאליסטיים. התלהבות ותקווה היו בעיקר בקרב חברי תנועות הנוער החלוציות.

ד. **אנטישמיות כלפי היהודים במדינות החדשות.** המדינות החדשות התחייבו לשמור על זכויות המיעוטים, אך בחלקן הגדול התעלמו מזכויות אלה ואף פגעו ביהודים. לדוגמה: בפולין פרצו פרעות ביהודים, ומדיניות הממשל הייתה אנטישמית. נוסף על כך, סבלו היהודים בפולין מהמלחמה שהתנהלה בין רוסיה לפולין, ששאפה להרחיב את גבולותיה במזרח על חשבונה של רוסיה. היהודים שהתגוררו באזורי הקרבות נפגעו פיזית וכלכלית, ולכן רבים מהם החליטו לעזוב. חלקם עלה לארץ ישראל.

הסיבות לעליית יהודים לארץ ישראל בשנות ה-20 – עלייה רביעית :

א. **המצב הכלכלי הקשה בפולין פוגע ביהודים.** המצב הכלכלי הקשה בפולין גרם אינפלציה דוהרת ואחוזי אבטלה גבוהים. ראש ממשלת פולין ושר האוצר **גרביסקי** ניסה לפתור את הבעיות הכלכליות בהעלאת שיעור המסים שהוטלו על הסוחרים, בצמצום האשראי ובהלאמת מפעלים והעברתם לידי המדינה. כל אלה פגעו קשות במעמד הבורגני, שבו נכללו היהודים. יהודים רבים הבינו כי יש סכנה שיאבדו את רכושם, ורבים העדיפו לצאת את פולין.

ב. **התגברות רגשות לאומיים והתחזקות האנטישמיות בפולין.** בתום מלחמת העולם הראשונה התגברו בפולין תחושות לאומיות. הרוח הלאומית לוותה בפוגרומים קשים ביהודים מצד האוכלוסייה, ובהגבלת זכויותיהם על ידי הממשלה. רבים מהיהודים הבינו כי האנטישמיות מכוונת ומתוכננת על ידי השלטון, ולכן אין כל דרך לשנות את המצב. עקב כך היו שהחליטו לעזוב את פולין.

ג. **חוקי ההגירה החדשים בארצות הברית הגבילו את המהגרים.** יעדם של רוב יהודי פולין שהחליטו לעזוב היה ארצות הברית. אולם ב-1924 נחקקו בארצות הברית חוקי הגירה חדשים, שהגבילו את מספר היהודים הפולנים המורשים להיכנס לארצות הברית. לרבים מהיהודים לא נותרה ברירה מאחר שגם מדינות מערב אירופה סגרו את שעריהן, והם נאלצו להגר לארץ ישראל.

הערה: הנבחרים התבקשו לציין שלוש סיבות בלבד, מכל הסיבות שפורטו לעיל.

פתרון שאלה מספר 6 סעיף ב'

המדיניות של בריטניה בארץ ישראל על פי הקטע:

הבריטים מעוניינים לסייע בהקמתו של הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל על פי השאיפות הלאומיות היהודיות: שמירה על האופי הלאומי: לשון, מנהגים, מוסדות דתיים ופוליטיים. במקביל הבריטים מעוניינים לשמור על זכויותיה של האוכלוסייה הלא יהודית – הערבית בארץ. זכויות אלה הופיעו בטופס המנדט עליו חתומות מדינות העולם. טופס המנדט כלל הן התחייבויות הקשורות לכלל הארץ ותושביה (הלא יהודיים) והן להקמת הבית הלאומי היהודי.

התחייבויות הקשורות לכלל הארץ ותושביה. בריטניה התחייבה להבטיח את זכויותיהם של הלאומים השונים החיים בארץ ישראל, את מעמדם האישי ואת זכויותיהם הדתיות. כמו כן לבחון את הזכויות ואת התביעות של העדות השונות ביחס למקומות הקדושים. לקיים חופש מצפון של כל עדה ועדה ללא הפליה על רקע דת, גזע ולשון. שמירה על זכותה של כל עדה לקיים מערכת חינוך משלה, המותאמת לתפיסה הכוללת של הממשלה.

התחייבויות הקשורות להקמת הבית הלאומי-היהודי בארץ ישראל. טופס המנדט הכיר ב"הצהרת בלפור" כבסיס למנדט. סעיפי המנדט הדגישו את הקשר ההיסטורי בין העם היהודי לבין ארץ ישראל, וקבעו את מחויבותה של ממשלת בריטניה לפיתוח כלכלי, מדיני ומנהלי של הבית הלאומי-היהודי. בפעילות זו התכוונה ממשלת המנדט להיעזר ב"סוכנות היהודית", ולשתף עמה פעולה בנושאים הנוגעים להקמת הבית הלאומי. לצורך כך הוכרה ההסתדרות הציונית כ"סוכנות יהודית". ממשלת המנדט התחייבה לעודד עלייה ולעודד התיישבות ללא פגיעה באזרחי הארץ. וכן התחייבה לשמור על השפה העברית כשפה רשמית לצד השפות הערבית והאנגלית.

הנציבים הבריטים סייעו להתפתחות הבית הלאומי היהודי כך:

א. הוקמה תשתית בתחומים של התחבורה והתקשורת. בעידוד בריטי וביוזמה בריטית הונחה תשתית לסלילת רשת כבישים מודרנית, הונחה מערכת מסילות ברזל, פותחו רשתות טלגרף וטלפון וכן הוקמה מערכת דואר. פעולות רחבות בתחום הבריאות. ברחבי הארץ הוקמו שירותי בריאות, הונהגו הרגלי תברואה והיגיינה, הותקנו מערכות לאספקת מים נקיים, כל אלה צמצמו את רמת התמותה בארץ, ותרמו לריבוי טבעי גבוה. מחלקת הבריאות פעלה במרץ וביעילות נגד מגיפות הדבר והטיפוס, שגרמו חללים רבים. פעולות רחבות בתחום החינוך. בוצעו פעולות רחבות לביעור הבערות, תקציבי החינוך גדלו, והנציבים הבריטיים הכירו בשפה העברית כשפה רשמית לצד השפות הערבית והאנגלית. פתיחת האוניברסיטה העברית בשנת 1925 סימלה את תנופת הפיתוח של החינוך העברי בארץ ישראל.

ב. הממשל הבריטי עודד ממשל עצמי מקומי, והכיר במוסדות היישוב היהודי כמוסדות אוטונומיים בענייני פנים. היישוב היהודי ניצל גישה זו, והקים מערכות של ממשל עצמי: כנסת ישראל, הוועד הלאומי, "הסוכנות היהודית", הסתדרות העובדים. מוסדות אלה עבדו בשיתוף פעולה הדוק עם הבריטים. שיתוף הפעולה התקיים בתחומים כמו העלייה, העבודות הציבוריות, ההתיישבות, החינוך והבריאות.

הנציבים הבריטים סייעו לתושבים הלא יהודים כך:

הרברט סמואל הבטיח שלא ייפגעו הזכויות האזרחיות, הכלכליות והדתיות של האוכלוסייה הכללית בארץ ישראל. סמואל נקט את מדיניות "השוויון בהזדמנויות": יש לרצות את הציבור היהודי בארץ ישראל, במקביל לריצויו של הציבור הערבי. חג' אמין אל חוסייני מונה למופתי של ירושלים בתקופה זו כמו כן הוכרה השפה הערבית כשפה רשמית לצד העברית והאנגלית. הלורד פלומר נקט מדיניות מאוזנת כלפי יהודים וכלפי ערבים, ולא נטה לטובת צד כלשהו. כנציג האימפריה הבריטית דאג קודם כול לסדר ולביטחון בתחום שיפוטו, והתריע מפני כל הפרת סדר. הצבא והמשטרה אורגנו מחדש תוך התבססות על הפיקוד הבריטי ושיתוף האוכלוסייה המקומית. רוב השותפים בכוחות הביטחון היו ערבים ומיעוט של יהודים. שני הנציבים הבטיחו את חופש הדת, השמירה על המקומות הקדושים לשלוש הדתות ובכללן הדת המוסלמית. **הערה: בתשובתם, נדרשו התלמידים להתייחס למעשי הרברט סמואל בלבד.**

פתרון שאלה מספר 7 סעיף א'

המחלוקת בין מחנה הפועלים ובין המחנה האזרחי בתחומים הבאים:

דמות החברה הרצויה:

מחנה הפועלים:

יצירת חברה סוציאליסטית, שיתופית ושוויונית. חברה יצרנית המתבססת על הפועל העברי. לפועל העברי יש שליחות מעמדית, יצירת מעמד פועלים חזק שיבנה את הבית הלאומי. וכן, שליחות לאומית: מעמד הפועלים ינהיג את העם לקראת מהפכה וגאולה. המחנה האזרחי:

ז'בוטינסקי התנגד בתוקף לתפיסה הסוציאליסטית והיה בעל השקפת עולם ליברלית. לטענתו הסוציאליזם פוגע בשאיפות הלאומיות של העם היהודי - הלאום חשוב יותר מכל תפיסה מעמדית. התנועה הרוויזיוניסטית רואה את עצמה כמייצגת הבורגנות והקפיטליזם ושואפת להקים בא"י חברה ציונית המתבססת על הון פרטי ויזמה החופשית, על עידוד המסחר והתעשייה העוזרים לפיתוחה של הארץ. יש לאסור על קיומן של שביתות הפוגעות בבניין הבית הלאומי ולקיים בורות במידה וקיימות מחלוקות. כל המאמצים צריכים להיות מכוונים לבניית הבית הלאומי ללא כל העדפה מעמדית. ההתיישבות הפרטית חשובה יותר מההתיישבות הקולקטיבית שאפיינה את העליות השנייה והשלישית.

השימוש בהון לאומי:

מחנה הפועלים:

ההון צריך להיות בידי הלאום, בידי מוסדות התנועה הציונית והיא תשקיע את ההון על פי אינטרסים לאומיים בפיתוח הארץ וישובה.

המחנה האזרחי:

תפקידה של ההנהגה הציונית הוא להיות מדריך ליוזמה פרטית, ותפקידו הראשי של ההון הלאומי הוא לעזור להון הפרטי בעבודה העברית היקרה במקצת, בלי להרוס את התחרות הפרטית. המחנה הלאומי האמין בקידומה ובעידודה של היוזמה הפרטית, בהון פרטי ובחלוקת המשאבים בין התיישבות חקלאית להתיישבות עירונית.

פתרון שאלה מספר 7 סעיף ב'

הארגונים שפעלו בשנות ה-20 המייצגים את מחנה הפועלים:

ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל
בחנוכה 1920 התכנסה ועידת היסוד של ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל. בוועידה זו נקבעה חוקת ההסתדרות ונקבעו תחומי פעילותה.
ההסתדרות הורכבה מאיגודים מקצועיים על פי משלח יד, ומטרתו של כל איגוד הייתה להיאבק למען זכויות הפועל החבר בו.

ההסתדרות עסקה בנושאים הבאים:

- א. גיוס הון להקמת מפעלים כלכליים שיספקו מקומות עבודה.
- ב. שיפור תנאי העבודה ומתן שירותים לרווחתו של הפועל.
- ג. טיפוח חינוך לעבודה על ידי מתן השתלמויות מקצועיות, הרחבת ההשכלה והתרבות הכללית וכן טיפוח השפה העברית בקרב הפועלים.
- ד. קליטת עלייה ושיבוצם של העולים במקומות עבודה.
- ה. פיתוח משקים חקלאיים.

ו. ההסתדרות לקחה תחת חסותה את ארגון השמירה וההגנה.

ההסתדרות לא נוסדה כאיגוד מקצועי בלבד, אלא גם כגוף בעל תפקידים לאומיים שקיבל עליו משימה: לפעול למען בניית חברה חדשה. מכאן העיסוק הרחב במגוון תחומים בחיי היישוב היהודי: עיסוק בתחום הלאומי, הפוליטי, החברתי, הכלכלי והתרבותי.

ההסתדרות בנתה שכונות פועלים ליד הערים הגדולות, הקימה מפעלים קואופרטיביים בתחום הייצור והשיווק כמו "תנובה" ו"המשביר" (שהפך לארגון הסתדרותי), הקימה את חברת "סולל בונה" שהייתה אחראית לסלילה ובנייה, הקימה את "בנק הפועלים", את חברת הביטוח "הסנה", העניקה שירותי רווחה, ייסדה את "קופת החולים הכללית", ייסדה את תאטרון "האוהל" ואת הוצאת הספרים "עם עובד", את אגודת הספורט "הפועל", את תנועות הנוער "הנוער העובד" ו"מחנות

העולים, והוציאה לאור את העיתון "דבר". היא הקימה מוסדות חינוך ולקחה תחת חסותה את **ארגון ההגנה**.

כך ייצגה ההסתדרות את האידאולוגיה הסוציאליסטית, את הדאגה לרווחתו של הפועל, ובמקביל פעלה לקידום האינטרסים הלאומיים בתחומים כמו העלייה, הקליטה והתרבות.

הארגונים שפעלו בשנות ה-20 המייצגים את המחנה האזרחי ופעילותם:

- א. **התאחדות האיכרים**. מטרתה להגן על האיכרים בכל הנוגע לרכושם החקלאי ולשיווקו. איחדה את כל בעלי המשקים הפרטיים, ואף הופיעה ברשימה משלה לאספת הנבחרים.
- ב. **התאחדות בעלי התעשייה**. מטרתה לפתח קשרי יבוא-יצוא, ולשווק את התוצרת לארצות חוץ. ההתאחדות פעלה לשיפור התוצרת ולקביעת מערכת היחסים בין עובד למעביד.
- ג. **מרכז בעלי המלאכה**. פעל לשיפור מעמדם של בעלי המלאכה.
- ד. **התאחדות הסוחרים**. מסגרת ארגונית לכל בעלי העסקים בערי הארץ ובמושבותיה.

הערה: התלמידים נדרשו להציג בבחינה פעילות של ארגון אחד בלבד.

התשובות לכל השאלות בפרק זה מצויות בספרה של נעמי בלנק, "לאומיות

וציונות", עמודים:

138 – 140, 143 – 145, 146 – 149, 150 – 152 – 155.

**יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
אֱלֹהֵינוּ יְהוָה**

שאלות גישור: המשך בניין הבית הלאומי היהודי בשנות ה-30

פתרון שאלה מספר 8

הגורמים לעלייה לארץ ישראל בשנות ה-30:

- א. **המשבר הכלכלי בפולין**. ב-1929 החרף המשבר הכלכלי בפולין, ובעקבותיו הוחרפו הצעדים המפלים כלפי היהודים, ואלפים מהם נדחקו ממקורות פרנסותיהם. בעלי הרכוש בקרב היהודים חששו לאבד את רכושם, ואילו בארץ ישראל החל שגשוג כלכלי, לאחר המשבר שפקד אותה בימי העלייה הרביעית.
- ב. **עליית היטלר לשלטון בגרמניה**. התחזקות הנאציזם במרכז אירופה ועלייתו של היטלר לשלטון גרמו לרבים להגר. יהודי גרמניה היו מרכיב חשוב ומרכזי בעלייה זו. שנת השיא הייתה ב-1935, שבה נחקקו חוקי נירנברג.

פתרון שאלה מספר 9

ההישגים בתחום ההתיישבות שתרמו לחיזוקו של הבית הלאומי בשנות ה-30 :

ההתיישבות בעמק חפר.

הקרן הקיימת לישראל ביוזמתו של חנקין רכשה את אדמות עמק חפר. כך יצרה ההתיישבות רצף טריטוריאלי יהודי בין השרון הצפוני לשרון הדרומי, ששימש מעין חיץ ביטחוני בין היישובים היהודיים לערביים.

בעמק חפר התבססו מושבים כמו כפר ויתקין וכפר חיים וקיבוצים כמו גבעת חיים ועין החורש. בסך הכול במהלך העלייה החמישית נוסדו בעמק חפר כ-25 יישובים חדשים. היישובים היו בחלקם חקלאיים-שיתופיים ובחלקם יישובים פרטיים.

"התיישבות האלף".

ניסיון ליישב כ-1,000 משפחות של פועלים באדמות הסמוכות למושבות ותיקות. המטרות: לעבות את ההתיישבות היהודית הקיימת ביישובים חדשים, ואלה ישמשו רצועת ביטחון בין היישובים היהודיים לערביים. יישובים אלה אף יספקו כוח עבודה עברי ליישובים הוותיקים. בשל מחסור בתקציב התיישבו רק 437 משפחות ביישובים כמו בית עובד שליד נס ציונה ורישפון שליד הרצליה.

יישובי "חומה ומגדל"

יישובי "חומה ומגדל" הוקמו על אדמות שרכשה קודם לכן הקרן הקיימת לישראל. העלייה על הקרקע החלה בשעות הבוקר המוקדמות, ונמשכה עד רדת החשכה באותו יום. היישוב הוקף בחומה, ובה מוקמו עמדות ירי ותצפית. במרכז החומה ניצב מגדל, ועליו זרקור גדול ומסביב גדר תיל שתקשה את הגישה ליישוב. כך עד הערב היה היישוב מוגן מפני התקפה ערבית. במרכז היישוב הוקמו צריפי מגורים.

כשהתכנסה "ועדת פיל" המתינו ביישוב לפרסום מסקנותיה. המנהיגות היהודית כבר ידעה כי הוועדה עומדת להציע תוכנית לחלוקת הארץ לשתי מדינות. ביישוב התגבשה הדעה כי יש "לקבוע עובדות בשטח" באזורים ריקים מהתיישבות יהודית. בשלב זה נראתה שיטת "חומה ומגדל" כמתאימה ביותר ליישום גם באזורים מרוחקים ומסוכנים מבחינה ביטחונית.

"ועדת פיל" פרסמה את מסקנותיה, והבהירה כי כוונת הבריטים ליצור שתי מדינות: ערבית ויהודית, כאשר שטחה של המדינה היהודית ישתרע על פני 17 אחוזים בלבד משטחי ארץ ישראל. עקב כך החליטה התנועה הציונית להמשיך ולהיאבק על שטחי ארץ ישראל, על גודלה של המדינה היהודית. ההחלטה כללה תוכנית מעשית שמטרתה המשך התיישבות באזורים אסטרטגיים-חיוניים, וכן יצירת רצף טריטוריאלי בין אזורים שונים בארץ, למשל בין אזור הגליל העליון לבין הגליל התחתון.

אחר כך הוקמו יישובים בעמק בית שאן, בגבול הצפון, בדרך לירושלים ובהרי מנשה. אחד ממבצעי ההתיישבות הנודעים היה **בחניתה**. בסך הכול הוקמו במשך שלוש שנים וחצי 60 יישובים חדשים בתנאים ביטחוניים וכלכליים קשים, ובתקופת מלחמת העולם השנייה הוקמו יישובים נוספים גם באזור הנגב. ממדי ההתיישבות והמאמצים היו עצומים, ומפת הארץ וגבולותיה השתנו.

הערה: התלמידים נדרשו להציג בבחינה שני הישגים בלבד מאלה שפורטו לעיל.

פתרון שאלה מספר 10

דוגמאות להיערכות הישוב בתחום הביטחון:

הנוטרים.

ב-1936 הוקם כוח שיטור יהודי במסגרת המשטרה הבריטית בשם הנוטרים. הפעילים קיבלו נשק מהבריטים, אומנו והוכשרו על ידם, ועסקו בשמירה על יישובים מפני תוקפים ערבים, בהגנה על עובדים בשדות ובמטעים, באבטחת התיישבויות חדשות באזורים מועדים לתוקפנות וכן באבטחת דרכים. הבריטים אימנו את הנוטרים וציידו אותם במדים בריטיים ובנשק. במסגרת הנוטרים הוקמו **המני"ם**, **"משמרות נעים"**, שהיו יחידות שנעו בטנדרים ובכלי רכב משוריינים בדרכים סביב היישובים.

ב-1939 הפכו הנוטרים לארגון הנקרא **משטרת היישובים העבריים**. משטרת היישובים הושתתה על בסיס אזורי, וכללה בתחום פעילותה את כל היישובים העבריים בארץ ישראל. ארגון זה הפך לכוח ההגנה העיקרי בימי המאורעות, וכלל 22 אלף חברים.

הקמת ארגון ה"הגנה" והפיכתו לארגון ארצי הן ביטוי להמשך התפיסה בצורך של הגנה עצמית עברית (עוד מתקופת עלייה שנייה), וביטוי לאי אמון ביכולתה של בריטניה להגן על היישוב.

"פלוגות הלילה של וינגייט".

צ'רלס אורד וינגייט, קצין סקוטי שהגיע לארץ ב-1936 ונקשר בכל מאודו ליישוב היהודי, עיבד תוכנית להגנה על צינור הנפט מעיראק לעבר הירדן, אשר שם התפצל לטריפולי שבלבנון ולחיפה. הצינור הותקף מספר פעמים בפעולות טרור, שבעקבותיהן גרמו הפוגעים הצתות באזור. וינגייט גיבש יחידת קומנדו שפעלה בעיקר בלילה. פלוגות הלילה נהגו לפשוט על כפרים ערביים שבהם הסתתרו כנופיות טרור, ולפגוע בהן. בפעולות אלה נהרגו עשרות מבצעי טרור ומשתפי פעולה. את שיטות הלחימה של פלוגות הלילה למדו ה"הגנה", הפלמ"ח וצה"ל. פלוגות הלילה פורקו ב-1939 ערב מלחמת העולם השנייה.

הערה: התלמידים נדרשו להציג בבחינה שתי דוגמאות בלבד.

פתרון שאלה מספר 11

עיקרי ההמלצות של ועדת פיל:

מאחר ו המנדט הבריטי בתנאים אלה אינו בר ביצוע. לכן יש לחלק את הארץ בין שני העמים. יש להקים מדינה ערבית שתכלול את עבר הירדן המזרחי וחלקים מעבר הירדן המערבי. המדינה הערבית תכלול את הרי יהודה ושומרון, את הנגב ואת השפלה הדרומית. מאחר שחלק משטחים אלה אינם ראויים לעיבוד חקלאי, ישלמו היהודים לערבים פיצוי כספי בכל שנה. המדינה היהודית תכלול את הגליל, את עמק יזרעאל, את עמק בית שאן ואת אזור החוף מראש הנקרה בצפון ועד באר טוביה בדרום. שטח המדינה היהודית לא יעלה על 17 אחוזים. אזור בשליטה בריטית יכלול את המקומות הקדושים, כדי למנוע סכסוכים על רקע דתי, וכן ערי נמל חיוניות לבריטים. האזורים בשטח שיפוט בריטי יהיו ירושלים, בית לחם וסביבותיה, עכו, טבריה וחיפה. בשתי המדינות יהיו לבריטים סמכויות פיקוח וביקורת. הוועדה תמכה ברעיון חילופי האוכלוסין בין שתי המדינות: היהודית והערבית.

המדיניות שנקבעה בספר הלבן השלישי (1939) שונה במספר תחומים:

א. במקום הקמת מדינה יהודית ומדינה ערבית נאמר: ממשלת המנדט שואפת להקים בתוך עשר שנים מדינה פלשתינית עצמאית, שבשלטונה ישתתפו הערבים והיהודים, באופן אשר יבטיח כי העניינים החיוניים לכל עדה יישמרו. כך בוטלה המדינה היהודית והיהודים הופכים למיעוט בתוך המדינה הערבית.

ב. ממשלת המנדט תעשה כל שביכולתה להיאבק בעלייה הבלתי לגאלית, ותגביל העברות קרקע ליהודים, כדי שעובדי האדמה הערבים יוכלו לקיים את רמת חייהם הנוכחית, ולא תיווצר במהרה אוכלוסייה ערבית גדולה של מחוסרי קרקע. כך, ממשלת בריטניה מגבילה את העלייה החופשית ואת רכישת הקרקעות ותומכת בפיתוחה של המדינה הערבית בלבד.

התשובות לכל השאלות בפרק זה מצויות בספרה של נעמי בלנק, "לאומיות

וציונות", עמודים: 186, 190, 200, 201, 205, 207 – 212.

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ

אפשרות ב'

(על הנבחנים היה לענות אל אחת משאלות הנושא של שנות ה-30 (שאלות 12-13),
ועל שתים משאלות הגישור על שנות ה-20)

פתרון שאלה מספר 12, סעיף א'

המאפיינים של קבוצת העולים מגרמניה והגורמים לעלייתם על פי הקטע:

עליית יהודי גרמניה. "עליית היקים" הייתה עלייה ייחודית. העלייה הגרמנית הייתה כ-20 אחוזים מכלל העלייה החמישית, וברובה עלייה של בני המעמד הבינוני והגבוה, **בעלי רכוש והשכלה.** הם הביאו איתם ארצה הון, יוזמה פרטית וידע טכנולוגי מודרני, ובמובן זה תרמו רבות לפיתוח היישוב היהודי בארץ ישראל.

רבים מהם הגיעו ללא רקע ציוני, וללא כל השתייכות לתנועה הציונית ואף המשיכו לראות את עצמם כחלק מהתרבות הגרמנית שהיגרו מארצם בליט ברירה. בארץ הם המשיכו לדבוק בשפתם ובתרבותם, הסתגרו מפני הסביבה, ולכן נראו בעיניה כזרים וכמתנכרים, שאינם מעוניינים להשתלב בתרבות העברית החדשה. על רקע זה שרר מתח רב בין הוותיקים יוצאי מזרח אירופה לבין החדשים יוצאי מערב אירופה.

הגורמים לעלייתם על פי הקטע

עליית היטלר לשלטון בגרמניה. התחזקות הנאציזם במרכז אירופה ועלייתו של היטלר לשלטון גרמו לרבים להגר. יהודי גרמניה היו מרכיב חשוב ומרכזי בעלייה זו. שנת השיא הייתה ב-1935, שבה נחקקו חוקי נירנברג.

פתרון שאלה מספר 12, סעיף ב'

ההישגים של העולים בעלייה החמישית בתחום הכלכלה:

שלוש הערים הגדולות חיפה, ירושלים ותל אביב ריכזו בתוכן כשני שלישים מהאוכלוסייה היהודית. תל אביב הייתה לעיר בעלת כמות האוכלוסייה היהודית הגדולה בארץ, והפכה למרכז כלכלי, חברתי ותרבותי של היישוב כולו. כמחצית ממפעלי התעשייה החדשים הוקמו בתל אביב ובסביבתה. חיפה הפכה למרכז תעשייתי חשוב הודות להקמת הנמל המשוכלל, שתפס את מקומו של נמל יפו כנמל עיקרי של הארץ. נוסף על כך, הונח צינור הנפט מעיראק, שהעביר כמויות של דלק לבתי הזיקוק החדשים שנבנו בחיפה. בעיר הוקמו כמה ממפעלי התעשייה הגדולים, שהפכו אותה למרכז התעשייה הכבדה של ארץ ישראל.

בערים הגדולות הוקמו ופותחו שכונות עירוניות חדשות בעלות צביון מודרני, כמו רחביה בירושלים והר הכרמל בחיפה. ליישוב העירוני הצטרפו עולים בעלי הון וידע טכנולוגי: מהנדסים, מדענים, רופאים, מורים אקדמאים, עורכי דין ועוד. צמיחתו של היישוב העירוני הביאה לפיתוח מהיר בתשתיות, בענף הבניין ובתעשייה. מפעלים קטנים הורחבו והתפתחו למפעלי ענק כמו "נשר", "שמון", "מפעלי ים המלח", חברת החשמל, "המשביר המרכזי" ועוד. נמל תל אביב נחנך ונוסדו חברות כמו קואופרטיב "אגד", חברת "מקורות", "עלית", "שטראוס" וכן נוסדה רשת מלונות "דן". בסך הכול נוסדו בתקופת העלייה החמישית כ- 600 מפעלים חדשים. ביוזמתם של עולי גרמניה נוסדה **הבורסה לניירות ערך** בתל אביב, שהרחיבה את אפשרויות גיוס ההון לפיתוח חברות כלכליות.

ההישגים של העולים בעלייה החמישית בתחום החינוך והתרבות:

ביישוב העירוני החלו להתפתח מפעלי תרבות בעידודם וביוזמתם של העולים מגרמניה. לדוגמה: נוסדה **התזמורת הפילהרמונית הישראלית** שבה ניגנו נגנים מתזמורת ברלין. החלו לפעול בתי קפה ומסעדות, תאטרון ומופעי קונצרט. הוקמו הוצאות ספרים ומערכות עיתונים וקמו להקות בידור ומוסיקה. כל אלה תרמו רבות לפיתוח המעמד הבורגני בארץ. בירושלים התפתחו מוסדות לאומיים וציבוריים, האוניברסיטה העברית ומרכזי הרפואה.

הערה: התלמידים נדרשו להתייחס בתשובתם רק לאחד משני התחומים שהוצגו לעיל.

פתרון שאלה מספר 13, סעיף א'

הגורמים למרד הערבי - מאורעות תרצ"ו – תרצ"ט

א. **הקצנה בתנועה הלאומית ערבית.** מ-1929 הקצינה התנועה הערבית את יחסה כלפי היישוב היהודי. מגמה זו בלטה בהשפעתו של **המופתי חג' אמין אל חוסייני**, שהצליח לשכנע את הציבור הערבי כי הציונות היא סכנה ללאומיות הערבית בארץ ישראל ולאיסלאם. חשוב לציין שבתקופה זו התבססה הפעילות הלאומית הפלשתינית בארץ ישראל. הוקמו "הבנק הערבי" ו"קופת האומה הערבית" שפעלה למנוע מכירת אדמות ליהודים, וגם לרכוש אדמות למען הערבים. יצאו עיתונים ערביים שהציגו את העניין הלאומי הפלשתיני, וגברה גם הפעילות בקרב תנועות הנוער. לצד המופתי פעלה **תנועת האיסתיקלאל** (עצמאות). הייתה זו תנועה מודרנית של צעירים עירוניים ומשכילים, שהתארגנו למאבק ב"הצהרת בלפור", ודרישה לבטל את המנדט הבריטי ולהקים ממשלה לאומית ערבית בארץ ישראל. התארגנו כנופיות ערביות שמטרתן היה לבצע פיגועי טרור. עם הכנופיות נמנתה זו של **השייח' עז א-דין אל קסאם**, שהטיף למאמיניו את החובה בקיום מדוקדק של מצוות הדת. בהטפותיו טען כי על פי ההלכה המוסלמית, יש לסלק את הזרים ולהקים מדינה מוסלמית. בהנהגתו הוקמה "**היז השחורה**": קבוצה שצברה נשק ויצאה למאבק מזוין בבריטים וביהודים. עז א-דין נהרג בקרב עם הבריטים ב-1935, וקברו הפך אתר לעלייה לרגל וסמל למאבק המזוין של הערבים, כדי לממש את שאיפותיהם הלאומיות.

ב. **חששם של הערבים לאבד את הרוב הערבי בארץ.** בגלל חשש זה דרשו הערבים להפסיק את העלייה היהודית, ולאסור מכירת קרקעות ליהודים, כשלב נוסף בדרך לכינון מדינה ערבית. מאבק זה היה על רקע הצמיחה ביישוב היהודי, התארגנותו והתגבשותו של היישוב לקראת מדינה יהודית עצמאית. תנועת האיסתיקלאל בשיתוף המופתי קיימה הפגנות נגד השלטון הבריטי ונגד העלייה היהודית לארץ ישראל.

ג. **עלייתם של הנאציזם והפשיזם באירופה החלישו את בריטניה ואת צרפת בזירה הבינלאומית.** עליית כוחן של איטליה וגרמניה בזירה הבינלאומית במחצית השנייה של שנות ה-30 השפיעה על המזרח התיכון. שתי המדינות הפשיסטיות ניסו לבסס את מעמדן במזרח התיכון ובאפריקה, תוך ערעור מעמדה של בריטניה. איטליה וגרמניה ניצלו את רגשות המרירות והאיבה של הערבים כלפי בריטניה, והידקו את הקשרים עמם. בשידורי תעמולה תמכו בדרישותיהם של הערבים, הושיטו סיוע לעיתונות לאומנית ערבית, ומוסוליני אף תמך כלכלית ב"מרד הערבי" בארץ ישראל. בריטניה שאפה להבטיח את מעמדה במזרח התיכון ובזירה הבינלאומית, וחששה מאוד מפני התקרבות ערבית-גרמנית. לנוכח חשש זה החלה בריטניה לנקוט קו פייסני פרו-ערבי, תוך הסתייגות מהתחייבויותיה להקמת בית לאומי-יהודי בארץ ישראל. ככל שגברה הסכנה למלחמה עולמית, כך נעשתה המדיניות הבריטית פרו-ערבית מובהקת. בריטניה הסכימה להעניק עצמאות לעיראק, ולהרחיב את עצמאות מצרים. עבר הירדן זכתה לעצמאות מוגבלת כבר ב-1928 (ובכך הופרדה מהבית הלאומי ממערב לירדן). צרפת נקטה צעדים דומים כלפי סוריה. לאור ההתפתחויות במזרח התיכון התעורר חשש בקרב ההנהגה הערבית בארץ ישראל כי דווקא הערבים בארץ לא יזכו לעצמאות. עקב כך גבר המתח ברחוב הערבי, ולווה בפעולות אלימות לא רק כלפי היישוב היהודי אלא גם כלפי הבריטים, שנראו כקולוניאליסטים השוללים מהערבים את הזכות להגדרה עצמית.

הערה: התלמידים נדרשו להתייחס בתשובתם רק לשני גורמים מאלה שהוצגו לעיל.

דפוסי המאבק של הערבים:

שביתה גדולה.

במהלך השביתה הקים הוועד הערבי העליון שתי ועדות:

ועדות העזר. אלה סייעו לנזקקים כלכלית.

ועדות הנוער. פיקחו שהאוכלוסייה ממלאת את הוראות הוועד הערבי העליון, וריכזו לשורותיהן קיצונים שפעלו נגד יהודים.

כך שותק כל המשק בארץ ישראל. פועלים ערבים הוזהרו לא לצאת לעבודה אצל יהודים. נמל יפו הושבת, ועל הפלאחים הערבים נאסר למכור תוצרת ליהודים.

פעולות טרור

ברחבי הארץ החלו **פעולות טרור** כלפי יהודים וכלפי מוסדות השלטון הבריטי. פעולות אלה כללו פגיעה בשכונות יהודיות בערים המעורבות, ירי על אוטובוסים ועל רכבות, מעשי רצח, שרפת שדות ופגיעה ברכוש.

הערבים זכו לתמיכה כלכלית וצבאית מצד מדינות ערב השכנות. בארצות ערב הוקמו "**ועדים להגנת פלשתיין**", שקראו לבריטניה לבחור בין הידוק יחסיה עם הערבים או עם הציונים. שיאה של התמיכה בערביי ישראל היה משלוח של מתנדבים מעיראק בראשות **פאוזי אל קאוק'גי**.

פתרון שאלה מספר 13, סעיף ב'

היערכות הישוב בתחום הכלכלה:

השביתה הערבית הגדולה נועדה לפגוע בהתפתחות הכלכלית של היישוב היהודי. אך עם פרוץ השביתה הכריזו מוסדות היישוב על **מבצע "כחול לבן"** בעבודה ובקניית מוצרים. המשק היהודי מצא פתרונות מהירים, והפך לעצמאי ובלתי תלוי בעבודתם של הערבים או במשק הערבי. עד מהרה גויסו פועלים יהודים, מובטלים ובני נוער לעבודות כמו חקלאות, תעשייה ובניין. במהרה נוצרו חלופות ליצור מוצרים שנקנו מהמשק הערבי, ופותחו ענפים כמו הבשר, הביצים והירקות. חברת "סולל בונה" הקימה מחצבות שסיפקו חצץ לבניין, ולא היה עוד צורך להתבסס על מחצבות ערביות. כשנסגר נמל יפו, הכריז ראש עיריית תל אביב **מאיר דיזנגוף** על הקמת נמל חדש בתל אביב. בתוך שלושה שבועות הוקם מזח בחוף תל אביב שבו עבדו יהודים. גם לנמל חיפה הובאו עובדי נמל יהודים מהיישובים הסמוכים כדי להמשיך כסדרה את עבודת הנמל. אין ספק כי תגובת היישוב היהודי לשביתה הערבית עודדה את התפתחותו של המשק היהודי. נוסף על ארגון כוח עבודה יהודי, גבה היישוב מס עממי למימון פעולותיו שנקרא **כופר היישוב**. היישוב תרם מכספו כדי לארגן את פעולות הביטחון והכלכלה. מס זה הוכיח כי היישוב היה מאורגן, והזדהה עם מדיניותם של מוסדות היישוב.

התשובות לכל השאלות בפרק זה מצויות בספרה של נעמי בלנק, "לאומיות

וציונות", עמודים: 186 – 189, 195 – 197, 202.

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
אֱלֹהֵינוּ יְהוָה

שאלות מבוא: המשך בניין הבית הלאומי היהודי בשנות ה-20

פתרון שאלה מספר 14

הסיבות לעלייה לא"י בשנות ה-20:

א. **המצב הפוליטי, החברתי והכלכלי ברוסיה.** ב-1917 התחוללה ברוסיה המהפכה הקומוניסטית. בעקבות המהפכה פרצה ברוסיה "מלחמת אזרחים", בין תומכי המשטר הקומוניסטי "האדומים" ובין מתנגדיו "הלבנים". המהפכה ומלחמת האזרחים גרמו שפירות דמים, הרס קהילות יהודיות וסבל גדול ליהודים. יהודים רבים הצטרפו לשורות הקומוניסטים, והאמינו ברעיונותיהם. היהודים קיוו כי המהפכה תהפוך את רוסיה למדינה סוציאליסטית-שוויונית, שתשפר גם את מצבם. "הלבנים", מתנגדי המהפכה, התייחסו ליהודים כתומכי המשטר החדש, רדפו אותם, ביצעו פוגרומים קשים ביהודים, וגרמו הרס של קהילות יהודיות רבות. גם בתום מלחמת האזרחים לא השתפר מצבם של היהודים. השלטון הקומוניסטי החדש רדף יהודים-ציונים, והתייחס אליהם כאויבי המהפכה. יחסו של השלטון החדש והאכזבה מהתנפצותו של החלום הסוציאליסטי גרמו לרבים להגר מרוסיה, כדי לנסות להגשים את רעיונותיהם הסוציאליסטיים במקום אחר.

ב. **עקרון "ההגדרה העצמית" עורר תקוות בקרב היהודים.** בתום מלחמת העולם הראשונה התכנסו מדינות העולם כדי לחתום על הסכמי שלום, שיבטיחו את העולם מפני מלחמה עולמית נוספת. הסכמי השלום הכירו בזכותם של העמים להגדרה עצמית. עקב כך קמו באירופה עשר מדינות חדשות, ובכולן גברה תחושת הלאומיות. גם היהודים היו שותפים לתחושות לאומיות אלה, ועקרון "ההגדרה העצמית" עורר גם אצל היהודים תקוות וציפיות לשינוי במעמדה של הציונות, והכרה בשאיפותיה להקמת מדינה יהודית.

ג. **"הצהרת בלפור".** חלק גדול מהציפיות התעורר בעיקר לאחר שבריטניה כבשה את ארץ ישראל, ופרסמה את "הצהרת בלפור". ההצהרה הייתה בעיני היהודים מעין צ'רטר, שניתן לעם היהודי על ידי מעצמה גדולה וחשובה השולטת בארץ ישראל. רבים היו משוכנעים כי בריטניה תסייע במהרה ליישוב היהודי בארץ ישראל להקים מדינה יהודית, ועלו לארץ להשתתף בהגשמת חלום בניית הארץ ובהגשמת רעיונותיהם הסוציאליסטיים. התלהבות ותקווה היו בעיקר בקרב חברי תנועות הנוער החלוציות.

הערה: התלמידים נדרשו להתייחס בתשובתם רק לשתי סיבות מאלה שהוצגו לעיל.

פתרון שאלה מספר 15

המוסדות הלאומיים שהוקמו בישוב היהודי בשנות ה-20:

מיד לאחר פרסום הצהרת בלפור וההכרה בהצהרה זו בכתב המנדט החלו ביישוב היהודי בניסיונות ליצור הנהגה לאומית שתהיה בסיס לשלטון יהודי אוטונומי. הנהגה זו תייצג את היישוב היהודי, ותנהל משא ומתן עם הבריטים. ביישוב הוחלט לקיים בחירות לנציגות מוסכמת של היישוב. היישוב היהודי שבחר את הנציגות כונה כנסת ישראל. כנסת ישראל כללה את בני היישוב היהודי בארץ ישראל, למעט החרדים שהוכרו כארגון אוטונומי בעל מעמד עצמאי. הבסיס החוקי של כנסת ישראל אושר על ידי שלטונות המנדט רק בסוף 1927.

בכנסת ישראל התקיימו בחירות לגוף ייצוגי שנקרא **אספת הנבחרים**, גוף זה היה מעין רשות מחוקקת, המוסד העליון של היישוב היהודי. תפקידיו היו: הטלת מסים, סיוע לנזקקים וטיפול בענייני חינוך ודת.

מתוך "אספת הנבחרים" נבחר **הוועד הלאומי** שהוכר על ידי הבריטים כגוף רשמי המטפל בכל ענייני הפנים של היישוב היהודי. הוועד הלאומי היה מעין רשות מבצעת שתפקידה היו להוציא לפועל את כל ההחלטות של אספת הנבחרים, לייצג את כנסת ישראל בפני הממשל הבריטי, לפקח ולנהל את ענייניה הכלכליים של כנסת ישראל ולרכוש אדמות להתיישבות.

כך כבר בראשית דרכו פעל היישוב היהודי על פי כללים דמוקרטיים, ובחר בנציגיו לשלטון. האוטונומיה הפנימית שקיבל היישוב היהודי אפשרה ליישוב לקבוע כי היישוב יתבסס על שתי רשויות שונות.

הערה: התלמידים נדרשו להתייחס בתשובתם רק לאחד משני מוסדות לאומיים.

פתרון שאלה מספר 16

א. **דרישת הערבים הפלשתינים לממש את שאיפותיהם הלאומיות.** במהלך מלחמת העולם הראשונה הבטיחו הבריטים לערביי המזרח התיכון לתמוך בשאיפותיהם לעצמאות בשטחים רבים באזור. בתמורה דרשו הבריטים סיוע מהערבים בסילוק התורכים. תוכנית זו התבטאה בחליפת איגרות בין הנציג הבריטי במצרים **מקמהון** לבין **השריף חוסיין** ממכה. בתום המלחמה החלו הערבים לפעול להגשמת שאיפותיהם הלאומיות. במדינות שונות כמו מצרים, עיראק וארץ ישראל פרצו מהומות, ובסוריה דרשו הערבים להקים את "סוריה הגדולה". לערבים הפלשתינים היו שתי דרישות עיקריות:

1. מימוש השאיפות הלאומיות הערביות לכינון "סוריה הגדולה", ששטחי ארץ ישראל הם חלק ממנה.

2. ביטול "הצהרת בלפור" וביטול העלייה וההתיישבות היהודית.

ב. **התארגנות של אגודות ערביות בארץ ישראל נגד "הצהרת בלפור"**. המאבק נועד להילחם בציונות ובהחלטת הבריטים ליישם את "הצהרת בלפור". חלק מחברי האגודות אגרו נשק לקראת פעילות אלימה.

ג. **התעמולה בקרב ערביי ארץ ישראל הקצינה**. התעמולה קיבלה אופי של הסתה בעיקר על ידי חגי **אמין אל חוסייני**. חוסייני הפיץ שמועות שעל פיהן עומדים להגיע לארץ כמיליון יהודים, ולהקים בה מדינה יהודית שתנשל את הערבים מאדמותיהם.

ד. **כינוס ועידת סן רמו**. בראשית 1920 התכנסה ועידת סן רמו שדנה בעתיד ארץ ישראל. הציבור הערבי קיווה להפעיל לחץ על מתכנסי הוועידה באמצעות מהומות, כדי ש"הצהרת בלפור" תבוטל, וכך יימנע כל ניסיון להפוך הצהרה זו לחלק משלטון המנדט בארץ ישראל.

הערה: התלמידים נדרשו להתייחס בתשובתם רק לשתי סיבות מאלו שהוצגו לעיל.

פתרון שאלה מספר 17

גורמים שסייעו בהתפתחות הישוב היהודי בשנות ה-20:

א. רגיעה ביטחונית. בתקופה זו שררה רגיעה ביטחונית, מבחינה פנימית וחיזונית. הנהגת חוק וסדר הייתה תנאי בסיסי וחיוני שתרם רבות לפיתוח הארץ.

ב. גלי העלייה לארץ. גלי העלייה תרמו אף הם לשינוי פניה של הארץ ולפיתוחה. הרברט סמואל אפשר המשך עלייה יהודית לארץ ישראל, ונתן 16,500 רישיונות עלייה בשנה (בניגוד למדיניותו של הממשל הצבאי הבריטי שמנע עלייה יהודית לארץ ישראל). כך גדלה האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל מ-55 אלף יהודים בסוף מלחמת העולם הראשונה לכ-104 אלף יהודים בשנת 1924. נוסף על כך, הממשל הבריטי עודד התיישבות יהודית, ואכן בתוך שנים ספורות הוכפל מספר היישובים ל-100 יישובים יהודיים ברחבי ארץ ישראל.

ג. הממשל הבריטי עודד ממשל עצמי מקומי, והכיר במוסדות היישוב היהודי כמוסדות אוטונומיים בענייני פנים. היישוב היהודי ניצל גישה זו, והקים מערכות של ממשל עצמי: כנסת ישראל, הוועד הלאומי, "הסוכנות היהודית", הסתדרות העובדים. מוסדות אלה עבדו בשיתוף פעולה הדוק עם הבריטים. שיתוף הפעולה התקיים בתחומים כמו העלייה, העבודות הציבוריות, ההתיישבות, החינוך והבריאות.

גורמים שעיקבו את התפתחותו של הישוב היהודי בשנות ה – 20 :

א. **מאבק התושבים הערבים בארץ ישראל נגד הציונות.** מאורעות תרפ"א ותרפ"ט, הקמת הוועד הערבי העליון והתחזקות ההנהגה הלאומית הערבית בראשות המופתי חג' אמין אל חוסייני. **הרב רט סמואל** הפסיק זמנית את העלייה של יהודים לארץ ישראל בעקבות מאורעות תרפ"א, ומינה את **חג' אמין אל חוסייני** למופתי של ירושלים. "הספר הלבן" של צ'רצ'יל הגביל את העלייה היהודית בהתאם ליכולת הקליטה הכלכלית של הארץ. בתקופת הנציבות של סמואל ופלומר הוענקו אדמות לערבים.

ב. **משבר כלכלי בפולין השפיע על העלייה לארץ ועל התרומות שהגיעו לארץ ישראל.** ב-1926 החרפו הקשיים הכלכליים בפולין, וחל פיחות משמעותי בערך המטבע הפולני (הזלוטי), ועקב כך ירידה בערך המטבע שהיה בידי העולים מפולין. כך נפגעו גם כספי התמיכה שהעניקו יהודי פולין לקרוביהם היושבים בארץ ישראל. רבים מהעולים הפסיקו לעלות לארץ, וברשותם של אלה שכן הגיעו היה פחות כסף. נוסף על אלה, לארץ המשיכו להגיע עולים שהיו חסרי מקורות כספיים, ונזקקו לעבודה ולמגורים. אלה הקשו עוד יותר על היושבים בארץ. המשבר בפולין גרר משבר כלכלי בארץ ישראל. ב-1927 פרץ משבר כלכלי חמור בארץ ישראל. הביקוש לקרקעות ירד, היו שהספיקו למכור את אדמותיהם לפני שהמשבר העמיק, אך רבים נותרו עם אדמות ללא כסף. רבים פשטו את הרגל, וביניהם מפעלים גדולים כמו "סולל בונה". תנופת הבנייה נעצרה וענף הבנייה התמוטט, לא הייתה אפשרות לשלם שכר לפועלים וכשליש מכוח העבודה בשנים אלה היה מובטל. התמוטטות ענף הבניין והתרחבות האבטלה פגעו גם בשאר ענפי המשק. המצב הכלכלי הקשה הקטין את יכולת הקנייה של הציבור, והביא לסגירתם של מסעדות, בתי עסק וחנויות. גם החקלאות נקלעה למשבר קשה. רבים עזבו את הארץ, וב-1927 נרשם מאזן הגירה שלילי. היורדים מהארץ סיפרו על המצב הקשה, ורבים שתכננו לעלות שינו את תוכניותיהם, וויתרו על החלום הציוני.

הערה: התלמידים נדרשו להתייחס בתשובתם לגורם אחד שסייע ואחד שעיקב.

התשובות לכל השאלות בפרק זה מצויות בספרה של נעמי בלנק, "לאומיות

וציונות", עמודים: 140 – 141, 149-150, 159, 167-169.

**יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ**

פרק שלישי - ארצות האסלאם והיהודים בהן בין שתי מלחמות העולם

(הערה: בפרק זה על הנבחנים לענות על שאלה אחת משאלות 18-19)

פתרון שאלה מספר 18, סעיף א'

מן הטבלה ניתן ללמוד על ההתפתחויות הבאות:

- א. מספר יודעי קרוא וכתוב עלה במשך השנים.
- ב. מספר הנשים יודעות קרוא וכתוב עלה אף הוא וכמעט הדביק את מספרם של הגברים. העלייה בולטת בעיקר בשנים 1907 – 1927. בשנים אלה מספר הנשים היודעות קרוא וכתוב כמעט הכפיל את עצמו.

הגורמים להתפתחויות שציינו:

- א. **חדירת ההשפעה המערבית.** עם חדירתו של הקולוניאליזם האירופאי הפכו היהודים מיד לבעלי בריתו, וקידמו אותו בברכה. הודות לכך השתנה מעמדם, והם החלו לצבור עוצמה כלכלית רבה והשפעה פוליטית. האליטות היהודיות עברו תהליך מואץ של התמערבות, שכלל יציאה ממערכות חינוך קיימות בקהילה היהודית וביניהן הלימוד ב"חדר" למערכות לימוד מודרניות.
- ב. **הקמת בתי הספר של חברת כ"ח.** לתהליך ההתמערבות והמודרניזציה שעברו היהודים בארצות האיסלאם (ארצות המגרב והמזרח), תרמו בתי ספר של חברת כ"ח (כל ישראל חברים, אליאנס) שהוקמו בעשרות ערים במזרח התיכון ובצפון אפריקה. חברת כ"ח נוסדה בשנת 1860 ביוזמת יהודי צרפת, כדי להפיץ את תרבות צרפת, לסייע ליהודים בעולם כולו, ולהאיץ את השתלבותם של היהודים בחברה המודרנית על ידי מתן חינוך וסעד. בעשרות סניפים שנפתחו ברחבי התפוצות עסקו בפעולות מדיניות ומשפטיות, שמטרתן היה להבטיח את זכויות היהודים בקהילותיהם. תחום הפעילות המרכזי של כ"ח היה חינוך. החברה ייסדה רשת ענפה של בתי ספר ומוסדות חינוך יהודיים לבנים ולבנות בארצות האיסלאם, ובהם התקיימה פעילות חינוכית מגוונת בשפה הצרפתית. המטרה הייתה לשפר את הרמה התרבותית של היהודים בארצות האיסלאם, באמצעות החדרתן של השפה והתרבות הצרפתית וערכיה. מרכיבי ההשכלה שביקשו בתי הספר של כ"ח להעניק לנוער היהודי היו שפות מודרניות, יסודות החשבון, ומעט גאוגרפיה והיסטוריה.

ראשי כ"ח האמינו כי ההשכלה נחוצה ליהודים כדי להתקדם תרבותית וכלכלית. השליטה בשפות מערביות וביסודות החשבון נעשתה חיונית כדי להתפרנס, לכן רבים מראשי הקהילות היהודיות התייחסו לבתי ספר אלה בחיוב.

למערכות החינוך של כ"ח הייתה השפעה רבה על התפתחותן של הקהילות היהודיות בארצות האיסלאם, ובדרך כלל זכתה פעילות חבריה לאהדה רבה, הן מצד הצרפתים והן מצד הקהילות היהודיות. בתי הספר של כ"ח תרמו להתגבשותה של שכבה יהודית משכילה, ולהשתלבותם של היהודים בארצות האיסלאם בחברה הקולוניאלית הסובבת. כ"ח חוללה תמורות מרחיקות לכת בתחום החינוך: מגוון אפשרויות הלימוד, תוכני הלימוד, איכות המורים, אמצעי הלימוד ותנאי הלימוד.

ג. **הקמת בתי ספר חדשים מודרניים בפיקוח הקהילה.** חל גידול במספר התלמידים היהודים שלמדו בבתי ספר נוכריים או במיסיון הממשלתי.

פתרון שאלה מספר 18, סעיף ב'

תמורות בתחום הדמוגרפיה:

א. **גידול ניכר במספר היהודים בין שתי מלחמות העולם.** הגידול הדמוגרפי נבע משיפור תנאי התברואה בארצות הני"ל, מירידה בשיעור התמותה, משיפור ביחסה של האוכלוסייה הכללית כלפי היהודים ומהגברת הביטחון האישי. כן חל שיפור במצבם הכלכלי של היהודים. למשל, באלג'יריה הכפילה האוכלוסייה את גודלה, בין היתר, בעקבות שיפור מעמדם החוקי והמשפטי של היהודים (מכ-74 אלף יהודים ב-1921 ל-120 אלף בתוך 20 שנה).

ב. **הגירה פנימית רחבה בהיקפה מאזורי הכפרים אל מרכזי הערים הגדולות,** בעיקר אל ערי הבירה. תופעה זו היא חלק מתהליכי המודרניזציה שהתרחשו, ונבעה מהאפשרויות הכלכליות שנפתחו בפני היהודים עם הכיבוש הקולוניאלי המערבי.

ג. **מעבר מהרבעים היהודיים המסורתיים לרבעים חדשים.** המעבר נבע הן בשל הצפיפות הנוראית שאפיינה אותם, והן בשל תהליך המודרניזציה שעודד יהודים רבים לצאת משכונותיהם המסורתיות, ולהתגורר ברבעים החדשים שהקימו האירופאים וגם אכלסו אותם.

הערה: התלמידים נדרשו להתייחס בתשובתם לשתי תמורות בלבד.

תמורות בתחום הכלכלה:

- א. השינוי הבולט ביותר היה האפשרות שניתנה ליהודים לעבור מעיסוקיהם המסורתיים להשתלבות במקצועות חדשים, אשר חייבו השכלה מתאימה כגון: פקידות במנגנון המדינה, רפואה, עריכת דין, רוקחות ואדריכלות. כמו כן, השתלבו יהודים גם בתחומים כמו מסחר, בנקאות ועיתונות (חלקם של היהודים בכל המקצועות שצוינו לעיל, היה גדול מחלקם היחסי באוכלוסייה).
- ב. השינוי בתעסוקות היהודים ובאפשרויות הכלכליות החדשות שנפתחו בפניהם, הוביל לעלייה בשיעור השכירים שהשתלבו בתעשייה בערים, וכן השפיע על יציאתן של נשים לשוק העבודה (גם אם בממדים קטנים).
- ג. שני השינויים לעיל הביאו לשינויים חברתיים נוספים: התארגנות של היהודים באיגודים חברתיים ומקצועיים, שינוי בריבוד החברתי של היהודים בארצות המזרח התיכון ובארצות צפון אפריקה, והיווצרותו של מעמד ביניים של בעלי מקצועות חופשיים ופקידים.

הערה: התלמידים נדרשו להתייחס בתשובתם לשתי תמורות בלבד.

פתרון שאלה מספר 19, סעיף א'

הגורמים שהשפיעו על התנועה הציונית בארצות האסלאם:

א. יחסו של השלטון המקומי כלפי ההתארגנות הציונית

באלג'יריה, בתוניסיה, בלוב, במצרים ובעדן התקיימה תנועה ציונית, שפעלה באופן חוקי מראשית הופעתה ועד להגירת רוב היהודים מארצות אלו. לעומת זאת, במרוקו, בעיראק, בסוריה, בלבנון, בתימן ובאיראן הייתה כל פעילות ציונית לא חוקית, ועלולה הייתה לפגוע בפעילים הציונים. עם זאת, בתקופות מסוימות הותרה ההתארגנות ציונית. בעיראק ובמרוקו הקפידו השלטונות על האיסור הקפדה יתרה. התפתחויות בסכסוך הערבי-היהודי בארץ ישראל רק הוסיפו על הקושי לקיים פעילות ציונית.

יחסו של השלטון המקומי כלפי הציונות השפיע באופן מכריע על דפוסי ההתארגנות של הציונות בארצות האסלאם. בארצות שבהן הייתה הציונות אסורה ממילא, התקשו הפעילים הציונים לארגן תנועה ציונית, להוציא לאור עיתונים ולשמור על קשר עם התנועה הציונית העולמית. אם התקיימה פעילות ציונית פומבית בארצות אלה, היא לא חרגה מביטויים תרבותיים מובהקים, כמו לימוד עברית. כך לדוגמה, בשנות ה-20 הוקמה בעיראק "האגודה הספרותית הישראלית". חבריה, משכילים יהודים וחלקם ציונים, שפעלו למען קידום הרעיון הציוני במסווה של פעילות ספרותית-תרבותית. יוסף מאיר, בספרו "פעילות חברתית-תרבותית של יהודי עיראק" מציין כי אגודות וחוגים פרו-ציוניים נוספים התארגנו לפעילות ציונית במסווה של פעילות תרבותית.

בארצות שבהן הייתה הציונות מותרת, נוסדו אגודות ציוניות ומפלגות ציוניות, נשמר הקשר עם התנועה הציונית העולמית, התקיימו בחירות לקונגרסים הציוניים ופורסמו עיתונים ציוניים.

ב. יחסה של חברת הרוב כלפי ההתארגנות הציונית

בראשית שנות ה-20 לא ידוע על יחס שלילי או על התנגדות של החברה המוסלמית לפעילות הציונית. לעומת זאת, בשנות ה-30 התעוררה ההתנגדות לציונות בעיקר בשל ההקצנה בסכסוך הערבי-יהודי בארץ ישראל. ההתנגדות לציונות קיבלה משנה תוקף בעיקר לאחר מאורעות תרפ"ט (1929) בארץ ישראל (ראו הרחבה בחלק ד': "יחס החברה המוסלמית והחברה הקולוניאלית ליהודים בשנות ה-30" בעמודים 253-256 בספר זה).

ג. יחסה של הקהילה היהודית כלפי ההתארגנות הציונית

הרעיון הציוני לא התקבל באהדה בכל חלקיה של החברה היהודית. שלוש קבוצות יהודיות גילו **התנגדות** לציונות:

- 1. יהודים שהצטרפו לתנועות הקומוניסטיות או הסוציאליסטיות**, ושללו כל רעיון או מסר לאומי.
- 2. יהודים מתבוללים** בתרבויות של השלטון הקולוניאלי נטו להשתלבות לאומית בקרב הצרפתים, והעדיפו לוותר על מסגרות חינוכיות ותרבותיות יהודיות, וכך לעודד את הטמיעה וההתאזרחות בצרפת. היו שנטו להצטרף למסגרות המודרניות של חברת כ"ח שהציבה אלטרנטיבה אידיאולוגית ומוסרית לרעיון הציוני. מול מרכזיות ארץ ישראל העמידה כ"ח את מרכזיותה של צרפת, את תרבותה ואת ערכיה. חברת כ"ח האמינה שאפשר לפתור את בעיית היהודים בארצות מושבם, תוך שיקום כלכלי ותרבותי ושילובם בחיים הכלכליים. כ"ח ראתה בציונות תנועה אנטי צרפתית שמגמתה להצר את צעדי הצרפתים במזרח התיכון.
- 3. יהודים שהעדיפו להזדהות עם החברה הערבית ועם התנועה הלאומית הערבית**. ירון צור בספרו "סיפור תרבות" מתאר כיצד הטביעו ההשכלה המערבית והתמורות התרבותיות בתוניסיה את חותמן על **חביבה מסיכה**, שבחייה ובעיסוקה שיקפה את תהליך החילון במלוא קיצוניותו, את ההתרחקות מכל מסגרת דתית ועם זאת את תהליך ההשתלבות בחברה הערבית הסובבת. הצלחתה בתחומי התיאטרון והשירה חרגה מעבר לגבולות תוניסיה. היא הצטרפה למאבק הלאומי של התוניסאים שמטרתו הייתה לשחרר את תוניסיה מעולו של השלטון הקולוניאלי הצרפתי. נסים קזז במאמרו "המרות דת בקרב יהודי עיראק בעת החדשה" מציין מספר דוגמאות של יהודים שהזדהו עם מורשת האיסלאם ועם המטרות הפאן ערביות, עד המרת דתם והתנגדות לציונות ולאומפריאליזם המערבי. ביניהם הוא מציין את היהודי **אחמד נסים סוסה** (מכאן שמו המעורב) שהתאסלם, והיה בין הראשונים שהאשימו בגלוי את העדה היהודית בעיראק באי נאמנות ובתמיכה בציונות. לטענתו, עליהם להוכיח את נאמנותם לארצם ולהכיר טובה לאסלאם.

פתרון שאלה מספר 19, סעיף ב'

דרכי הפעילות הציונית:

פעילותן של האגודות הציוניות ותנועות הנוער

אחת התגובות הנפוצות בארצות האיסלאם להופעת הציונות הייתה הקמת **אגודות ציוניות**. אגודה ציונית היא התארגנות של כמה יהודים סביב הרעיון הציוני, שעסקה בשמירה על קשר עם ראשי התנועה הציונית העולמית, ובהפצת הרעיון הציוני באמצעות הרצאות, מפגשים לאחר התפילה, הסברה, הוצאה לאור של עיתונים ציוניים ועוד. האגודה הציונית הראשונה שפעלה בארצות הים התיכון הוקמה בקהיר ונקראה אגודת "**בר כוכבא**". בעקבותיה הוקמו מספר אגודות נוספות שפעלו בנפרד, ללא יד מארגנת.

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם נמשכה צורת פעילות זו, באמצעות אגודות שפרחו ברוב ארצות האיסלאם. מרביתן היו המשך של תנועות שקמו לפני המלחמה, ואליהן נוספו גם התארגנויות חדשות (חלקן כזרמים של מפלגות פוליטיות ציוניות עולמיות, וחלקן כתנועות נוער).

לדוגמה, **בתוניסיה** התפתחה פעילות ציונית רחבה ומשמעותית. "**פדרציה ציונית**" שהוקמה כבר בשנת 1920, ניסתה לאחד את כלל הפעילות הציונית. מספרן של האגודות הציוניות עלה והגיע ל-22 והן התפרסו על פני כל הערים החשובות שבמדינה. "**הפדרציה הציונית**" זכתה כשלושה חודשים לאחר הקמתה בהכרה רשמית של השלטונות.

בראשית שנות ה-20 החלו להופיע **תנועות נוער יהודיות**, ובראשית שנות ה-30 הופיעו **תנועות נוער ציוניות**. משנת 1928 פעלה תנועת "**השומר הצעיר**". בשנת 1931 נוסדה תנועת הנוער **בית"ר** של התנועה הרוויזיוניסטית. תנועות הנוער פעלו כהתארגנות חברתית חינוכית נוקשה למדי, שביקשה להתמודד עם תרבות שעות הפנאי של הילד היהודי. בעקבות התמורות של העת החדשה לא הלך עוד הילד לחדר, אלא לבתי ספר שבהם למדו בדרך כלל בשעות הבוקר ובשעות אחר הצהריים המוקדמות. בתנועת הנוער שילבו פעילות חינוכית עם פעילות צופית בחיק הטבע.

בארצות האיסלאם פעלו שלושה סוגים של תנועות נוער:

- אגודות ספורט, כמו "מכבי", שפתחה סניפים בחלק מהארצות.
- התארגנויות מקומיות של בוגרי בתי הספר של כ"ח.
- תנועות נוער יהודיות ותנועות נוער ציוניות.

המפלגות הציוניות

פעילות המפלגות הציוניות בארצות המזרח כמו מפלגת **פועלי ארץ ישראל** (מפא"י), "**השומר הצעיר**", **המפלגה הרוויזיוניסטית**, החלה בתקופה מאוחרת למדי, בעיקר לאחר קום המדינה. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, רק **במצרים ובתוניסיה** פעלו מפלגות פוליטיות ציוניות, ועיקר הפעילות הייתה של המפלגה הרוויזיוניסטית. אולם צורת ההתארגנות והאידיאולוגיה של מפלגה זו בארצות אלו היו שונות מאלה שבאירופה. למשל, בארצות האיסלאם לא הייתה כל התייחסות לאידאולוגיה של "שתי

גדות לירדן", שכן לא היה לה הקשר ישיר למהות הפעולה של המפלגה. מבחינה ארגונית היו המפלגות בבחינת זרמים חברתיים-רעיוניים או תנועות, מאשר מפלגות במובן הממוסד. בתוניסיה, התרכז עיקר הפעילות של המפלגה-תנועה סביב הוצאת העיתון "היקיצה היהודית" (Juif Reveil Le), שיצא בשנים 1924-1935. לתנועה זו היה קשר הדוק עם תנועת הנוער בית"ר. עם זאת, פעילות מפלגתית זו לא החליפה את הפעילות הציונית המסורתית של האגודות הציוניות, או את הפעילות של תנועות הנוער בארצות שהייתה בהן פעילות.

עיתונות ציונית.

רק בחלק קטן מארצות האיסלאם יצאו לאור עיתונים ציוניים מובהקים. מבין ארצות אלה בולטות במיוחד **מצרים ותוניסיה**, שבהן הייתה עיתונות ציונית ענפה במיוחד. בשנות ה-30 יצאו לאור בתוניסיה שבעה עיתונים ציוניים במקביל, ובהם אפילו עיתון אחד בשפה העברית. עיתון "החלוץ" ייצג את תנועת "השומר הצעיר", "היקיצה היהודית" ייצג את הזרם הרוויזיוניסטי, "מחברות בית"ר" ייצגו את תנועת הנוער בית"ר, ואילו "השחר החדש" ייצג את מפלגת המדינה העברית, מפלגה שהתפלגה מהתנועה הציונית הרוויזיוניסטית. עיתון חשוב נוסף בתוניסיה היה "העיתון של ישראל", שהתפרסם עד 1937 בעריכת אנדרי סממה. לעיתונים אלה היה משקל לא רק בקנה מידה של העיתונות היהודית המקומית, אלא גם ביחס לעיתונות הכללית במדינה, והם ביטאו את כל המגמות הציוניות של התקופה ואת המאבקים הפנים קהילתיים. תרומתם של היהודים להתפתחות העיתונות הכללית במדינה הייתה רבה וחשובה ביותר.

התשובות לכל השאלות בפרק זה מצויות בספרה של נעמי בלנק, "לאומיות

וציונות", עמודים: 234 – 236, 241-242, 247-252.

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ